




INSPIRACJE DLA SOCJOLOGII *INSPIRATIONS FOR SOCIOLOGY*

ANDRZEJ MACIEJ KANIOWSKI¹ 
Uniwersytet Łódzki

JÜRGEN HABERMAS: TEORETYK SPOŁECZEŃSTWA – BADACZ HONORUJĄCY RÓŻNICE I USUWAJĄCY BARIERY DZIELĄCE SOCJOLOGIĘ I FILOZOFIĘ

Intelektualne dokonania Jürgena Habermasa oraz jego zaangażowanie w sprawy publiczne w pełni zasługują na ich uczczenie i uhonorowanie. Myślę, że w zgodzie z oczekiwaniami Habermasa będzie w tych okolicznościach podjęcie – z konieczności skrótowej – próby wskazania zainteresowanym jego koncepcjami drogi, którą warto, a właściwie: należy pójść, jeśli się chce ogarnąć syntetycznym spojrzeniem całość budowanej przezeń, poczynając od lat siedemdziesiątych, ogromnej, jak się okazuje, konstrukcji, lub przynajmniej chce się zbliżyć nieco do zrozumienia jego intencji. Właściwością tej pomyślanej przez Habermasa konstrukcji jest to, że dobrze widocznymi dla wszystkich były i są jej poszczególne elementy składowe (bądź też pewne rodzaje „spoiwa” mające pozwolić połączyć ze sobą części tej konstrukcji); cyzelował je bowiem jej Twórca w kolejnych artykułach i specjalistycznych opracowaniach (poświęconych, na przykład, różnym podejściom metodologicznym w naukach społecznych, teorii czynności mowy, teorii znaczenia czy też teorii prawdy i wielu, wielu innym konkretnym zagadnieniom). Tym natomiast, co sprawiało i może nadal sprawiać trudność, jest uchwycenie i ogarnięcie umysłem samej tej całości, której – jak sam to był

¹ Dr hab. prof. UŁ, Instytut Filozofii; e-mail: andrzej.kaniowski@uni.lodz.pl;
<https://orcid.org/0000-0003-1452-2670>

stwierdził Habermas przed niemal dwudziestu laty – w sposób dostateczny nie wyeksplikował, nie mówiąc już o jej kompletnym, systematycznym wyłożeniu. Jest jeszcze inna, dodatkowa okoliczność, uzasadniająca uczynienie powyższego celu przesłaniem tego krótkiego, okolicznościowego tekstu. Lekturze tekstów Habermasa towarzyszy bowiem nierzadko odczucie – artykułowane z jednej strony przez socjologów, z drugiej zaś przez filozofów – że to, co Habermas prezentuje, należy raczej do tej drugiej dyscypliny. Część socjologów będzie mówiła, że to, co przedstawia Habermas, to nie jest już właściwie socjologia, tylko coś należącego do filozofii; z kolei część filozofów będzie twierdziła odwrotnie.

W świecie postępującej specjalizacji i profesjonalizacji, co dotyczy w ogromnym stopniu świata akademickiego, w tym też naturalnie takich dyscyplin, jak filozofia i socjologia, niełatwo jest oczywiście podążać za myśleniem Habermasa i jego sposobem rozumienia i uprawiania dociekań, pragnących mieć charakter filozoficzny i zarazem odznaczać się też charakterem naukowym. Z jednej strony idzie on bowiem drogą daleko posuniętej profesjonalizacji, natomiast z drugiej strony chce, by jego dokonanie sytuowało się w obydwu wielkich tradycjach: tradycji (nowożytnej) filozofii praktycznej i tradycji myśli socjologicznej. W polu zainteresowania tej pierwszej była od czasów antycznych, jak wiadomo, etyka i polityka, tej drugiej zaś, znacznie młodszej, przedmiotem zainteresowania – obok wielu innych kwestii – było także pytanie o swoistość tego, co społeczne. Z namysłu nad tymi kwestiami Habermas nie chce rezygnować i uważa, że rezygnować nie powinniśmy. To jest zapewne powodem, że dla części socjologów i dla części filozofów Habermas jest wielkim uczonym, ale przynależącym nie do ich własnego, lecz do tego drugiego królestwa.

Już u samych początków swej naukowej działalności uważał on, że uprawiana w tradycji krytycznej teorii społecznej refleksja łączyć się musi z naukowym badaniem i realizowana ma być ponad podziałami na specjalizacje, ponad podziałem na filozofię i socjologię, a winna przybrać, na przykład, postać – jak to sobie wyobrażał w początku lat sześćdziesiątych – „empirycznej filozofii dziejów o intencjach praktycznych”. Wznoszącym się ponad granice dzielące filozoficzne dywagacje i empiryczne badania był też sformułowany pod koniec lat sześćdziesiątych projekt rozwinięcia „radikalnej teorii poznania”, która miałaby być według Habermasa możliwa jedynie w formie „teorii społeczeństwa”.

Ogarnięcie budowanej przez Habermasa od początku lat siedemdziesiątych konstrukcji jako pewnej wieloelementowej całości i połączenie tych – prowadzonych przezeń od początku lat siedemdziesiątych – specjalistycznych analiz w jedną spójną budowlę musiało natrafiać na trudności. Habermas zdał sobie z tego sprawę i starał się temu zaradzić. Wydawnictwo Suhrkamp zapropo-

nowało w roku 2009 Habermasowi opublikowanie kilkutomowego wyboru ściśle wyselekcjonowanych artykułów i opracowań. Edycja ta przybrała formę *Studienausgabe*, a zatem pomyślana była przede wszystkim pod kątem ułatwienia studiującym myśl Habermasa zrozumienie rozwijanych przez niego koncepcji. Ta pięciotomowa publikacja nie obejmuje ani monografii², ani wczesnych publikacji ukazujących się do końca lat sześćdziesiątych; nie są w niej też uwzględnione prace określone przez Habermasa jako prace socjologiczne³; nie znalazły się tam teksty poświęcone poszczególnym postaciom – nazywane przez Habermasa filozoficznymi portretami – ani też teksty poświęcone pewnym stanowiskom wybranych autorów lub ich dziełom; nie włączone również zostały żadne cząstkowe aktualne diagnozy kondycji naszych czasów, ani też teksty będące głosem Habermasa w debacie politycznej. Co więc właściwie zostało i co składa się na ten szczególny zbiór? Teksty wydane jako *Studienausgabe* opatrzone wspólną nazwą *Philosophische Texte*. Poprzez zaznajomienie się z tymi tekstami możliwe jest, zdaniem Habermasa, uchwycenie tego, co uznaje on za „filozoficzny rdzeń” poszczególnych jego koncepcji, a co łącznie stanowi filozoficzną podbudowę owej całości, wieloelementowej, budowanej od początku lat siedemdziesiątych konstrukcji będącej – jak się okazuje – niczym innym, jak tylko tym, co zgodnie z myśleniem Habermasa i jego na ten temat wyobrażeniem zawiera się w pojęciu *Gesellschaftstheorie*, czyli „teoria społeczeństwa”.

Jeśli spojrzymy na tematykę poszczególnych tomów tej pięciotomowej edycji „Tekstów filozoficznych”, to będziemy zapewne mogli sobie lepiej uzmysłowić, czym jest dla Habermasa „teoria społeczeństwa”, a w konsekwencji także lepiej zrozumieć swoistość – widzianą na jej tle – socjologii. Poszczególne woluminy tego pięciotomowego wyboru „Tekstów filozoficznych” poświęcone są następującym grupom zagadnień: t. 1: „Ugruntowanie socjologii w teorii językowego porozumiewania się”; t. 2: „Teoria racjonalności i teoria językowego porozumiewania się”; t. 3: „Etyka dyskursowa”; t. 4: „Teoria polityczna”; t. 5: „Krytyka rozumu”.

Jürgen Habermas jest głęboko osadzony w różnych tradycjach, istotnych – a nierzadko pod pewnymi względami „siostrzanych” – myślenia o społeczeństwie. Z jednej strony będzie to tradycja wyraźnie bardziej filozoficzna, ta wiodąca

² Takich, jak m.in. *Strukturalne przeobrażenia sfery publicznej; Teoria i praktyka; Erkenntnis und Interesse; Teoria działania komunikacyjnego; Filozoficzny dyskurs nowoczesności; Faktyczność i obowiązanie; czy Przyszłość natury ludzkiej*.

³ Do których Habermas zalicza następujące prace, z których tylko kilka fragmentów zostało przełożonych na język polski: *Technik und Wissenschaft als „Ideologie”*; *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*; *Zur Rekonstruktion des historischen Materialismus*; *Zur Logik der Sozialwissenschaften*; *Die postnationale Konstellation*.

na przykład od Kanta poprzez Hegla, Marksa, Lukácsa po Horkheimera i Adorno, a z drugiej, tradycja bardziej socjologiczna – tradycja Durkheima, Maxa Webera, Simmla, G.H. Meada, czy też Talcotta Parsonsa. Oczywisty fakt osadzenia myślenia Jürgena Habermasa w tych tradycjach oraz wskazanie powyższej tematyki jako filozoficznego fundamentu całego przedsięwzięcia, które ostatecznie nosi nazwę: „teoria społeczeństwa”, uzmysławiają, że Jürgenowi Habermasowi chodziło nie o teorię prowadzącą się do socjologicznego opisu tego, co czyni się przedmiotem badań, lecz o teorię, która ma, po pierwsze, normatywne ufundowanie i która, po drugie, odwołuje się do procedury rekonstruowania głębokich struktur, wpisanych w określone praktyki społeczne (praktyki mające m.in. postać procesu racjonalizacji społecznej czy też postać językowego komunikowania się). Tak pomyślana teoria jest integralnie powiązana z filozofią języka, teorią racjonalności i filozofią społeczną.

Niechaj ta zachęta do dokonania własnego głębszego wglądu w przygotowane przez Jürgena Habermasa systematyzujące prezentacje filozoficznych podstaw poszczególnych elementów jego konstrukcji będzie stosowną w tym miejscu formą wyrażania szacunku i uznania dla przynajmniej części jego dokonań, mianowicie jego dokonań jako filozofa społecznego i teoretyka społeczeństwa.